

**АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПРОЦЕС,
ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО**

БАРАНЕНКО Д. В.,
кандидат юридичних наук

УДК 342.951.02:342.5(477)
DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2020.6.2.1.20>

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ЦЕНТРАЛЬНИХ
ОРГАНІВ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ І ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА**

У статті досліджено адміністративно-правові аспекти взаємодії центральних органів виконавчої влади і громадянського суспільства. Підкреслено, що громадянське суспільство є невід'ємним елементом сучасного демократичного і правового суспільства. Громадянське суспільство можна розглядати як сукупність різних зв'язків і відносин між людьми з метою якнайповнішого задоволення різних інтересів: культурних, комунікативних, освітніх, економічних. Інтереси кожної людини, реалізація яких дозволяє задовольняти індивідуальні (групові, корпоративні) потреби, і будуть приватними інтересами.

Наголошено, що центральні органи виконавчої влади є найбільш розгалуженою ланкою системи виконавчої влади, яка володіє достатніми повноваженнями в частині реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян. Водночас саме центральні органи виконавчої влади є найменш підконтрольними населенню, яке відповідно до Конституції є єдиним джерелом влади. Громадянське суспільство здійснює вплив на центральні органи виконавчої влади на всіх етапах прийняття та реалізації публічно-управлінських рішень.

Зазначено, що участь громади в управлінні публічними справами, у владній діяльності визначається як критерій ефективності діяльності центральних органів виконавчої влади при її оцінці. Побудова системи центральних органів виконавчої влади за європейськими стандартами передбачає налагодження взаємодії між владою в усіх сферах суспільного життя і громадськістю, усунення адміністративних перешкод і створення максимально сприятливих умов для самореалізації народу, забезпечення вільної реалізації свобод громадян у сфері власності та надійний правовий захист життєдіяльності соціуму.

Визначено, що в нашій державі на сучасному етапі розвитку правової системи потребують активізації такі аспекти діалогу громадськості та центральних органів виконавчої влади: налагодження взаємодії шляхом удосконалення функціонування центральних органів виконавчої влади; активізація діалогу шляхом забезпечення можливості громадянам брати участь в управлінні державними справами; використання новітніх інформаційних технологій для удосконалення врядування; посилення комунікативної діяльності центральних органів виконавчої влади; подолання корумпованості чиновницького апарату.

Ключові слова: адміністративно-правові аспекти, адміністративні послуги, виконавча влада, взаємодія, громадянське суспільство, повноваження, публічне управління, центральний орган виконавчої влади.

Baranenko D. V. Administrative and legal aspects of interaction between central executive bodies and civil society

The article examines the administrative and legal aspects of the interaction of central executive bodies and civil society. It is emphasized that civil society is an integral part of modern democratic and legal society. Civil society can be seen as a set of different connections and relationships between people in order to best meet the various interests: cultural, communicative, educational, economic and others. The interests of each individual, the implementation of which allows to meet individual (group, corporate) needs and will be private interests.

It is emphasized that the central executive bodies are the most branched part of the executive branch, which has significant powers in terms of exercising the rights, freedoms and legitimate interests of citizens. At the same time, it is the least controlled by the people, which according to the Constitution is the only source of power. Civil society influences the executive branch at all stages of making and implementing public administration decisions.

It is noted that the participation of the community in the management of public affairs, in government activities is defined as a criterion for the effectiveness of the central executive bodies in its evaluation. Building a system of central executive bodies according to European standards involves establishing interaction between the government in all spheres of public life and the public, removing administrative barriers and creating the most favourable conditions for self-realization of the people, ensuring free exercise of civil liberties and reliable legal protection of society.

It is determined that in our country at the present stage of development of the legal system, the following aspects of dialogue between the public and central executive bodies need to be intensified: establishing cooperation by improving the functioning of central executive bodies; intensification of dialogue by providing opportunities for citizens to participate in the management of public affairs; use of the latest information technologies to improve governance; strengthening the communicative activity of central executive bodies; overcoming the corruption of the bureaucracy. It is stated that the mechanism of interaction between state executive bodies and civil society is an important factor in democratization of the state, ensures the effectiveness of management decisions, its perception by citizens and the formation of the legal system based on values of human rights and freedoms, protection of their legitimate interests.

Key words: *administrative and legal aspects, administrative services, executive power, interaction, civil society, powers, public administration, central executive body.*

Вступ. Всебічний розвиток демократичних інститутів громадянського суспільства в країнах перехідного типу, у тому числі й в Україні, об'єктивно потребує відповідної розробки та застосування усіх складників дійового громадянського контролю над діяльністю органів публічної адміністрації, які відповідають загальноприйнятим у демократичних країнах світу формам, сутності та практиці. Відсутність належного правового обґрунтування та дієвих механізмів (насамперед юридичних) цього контролю призводить до того, що принципові, життєво необхідні для країни управлінські рішення приймаються вузьким колом представників виконавчої влади, а їхній зміст залишається невідомим як для широких громадських кіл, так здебільшого і для законодавчої гілки влади. Подібна кулуарність насамперед пояснюється «державними інтересами», а також «інтересами національної безпеки».

Взаємовідносини публічних і громадських структур мають базуватися на принципі єдності та противаг. Внаслідок тісної взаємодії публічних інститутів формується і зміцнюється нова системна якість, досягається адекватний демократичним державам рівень від-

сутності загроз правам і свободам людини та універсальним базовим інтересам і цінностям держави та суспільства. В Україні останніми роками інститути громадянського суспільства зміцнилися суттєво. Якщо розглядати їхню трансформацію на міждержавному фоні, можна навіть вести мову про сучасний етап розквіту вітчизняного громадянського суспільства.

Необхідне підґрунтя та можливості для створення значної кількості громадських організацій у світі, які зумовили розвиток новітніх он-лайн форм впливу громадян на процеси публічного управління, інформаційно-комунікаційні технології, геополітичні зрушення і розвиток ринкових відносин. Однак наукових розробок, які вивчали б вплив сучасного громадянського суспільства на діяльність центральних органів виконавчої влади в науково-інформаційному просторі нашої держави, не досить.

Історичні витоки громадянського суспільства та його сутність досліджували Ч. Беккаріо, Д. Віко, Т. Гоббс, Г. Гроцій, Дж. Локк. Становленню громадянського суспільства та його впливу на формування державної політики присвячено праці А. Дюркгейма, Г. Спенсера, Н. Лумана, Т. Парсонса, Р. Мертона. Різні комунікативні варіанти моделей громадянського суспільства досліджували Г. Ласуел, К. Шенон, В. Уївер, Б. Уетслі, П. Лазарсфельд.

Діалог держави та суспільства як важливий складник державної комунікації досліджували М. Бубер, Ф. Ронцевейг, Ф. Ебнер, Г. Коен, Ю. Лотман. Процеси становлення інститутів громадянського суспільства привертала увагу багатьох науковців, серед яких В. Астахова, Л. Гонюкова, Т. Ковальчук, А. Колодій, М. Надольний, С. Рябов, Ю. Сурмін, А. Михненко та інші. Окремий блок досліджень присвячений проблемам розкриття сутності громадянського суспільства та значному зростанню його ролі в суспільно-політичному житті сучасних країн (В. Андрущенко, М. Головатий, О. Конієвський, І. Кресіна, А. Попокта).

Із посиленням активності громадського сектору, зокрема його впливу на прийняття публічно-управлінських рішень, значно зростає увага до проблеми соціального партнерства, суттєвий внесок у розвиток теоретичних уявлень про яке зробили В. Борисов, О. Грішнова, А. Колот, О. Петров, О. Ситник, В. Трощинський та інші науковці. Однак правові можливості громадських об'єднань щодо діяльності центральних органів виконавчої влади нечітко визначені, вони залишаються малодослідженими і потребують подальшого вивчення.

Постановка проблеми. Метою статті є аналіз і характеристика адміністративно-правових аспектів взаємодії центральних органів виконавчої влади України та визначення шляхів їхнього удосконалення.

Результати дослідження. Громадянське суспільство є невід'ємним атрибутом сучасного демократичного правового суспільства. Громадянське суспільство можна розглядати як сукупність різних зв'язків і стосунків між людьми, які формуються з метою максимального задоволення різних інтересів: культурних, комунікативних, освітніх, економічних. Інтереси кожної людини, реалізація яких дозволяє задовольняти індивідуальні, групові, а також корпоративні потреби, і є приватними інтересами. Завдання публічної влади полягає у консолідації як приватного, так і публічного інтересу [1].

Варто погодитися із науковцями, які акцентують увагу на тому, що формування громадянського суспільства та заохочення громадської активності визнано пріоритетним завданням суспільно-політичного розвитку. Сучасний етап демократичних перетворень в Україні характеризується загостренням політичних і соціальних суперечностей, критичним падінням рівня довіри громадян до влади та її інститутів, наростанням соціальної апатії. В таких умовах зростає позитивна роль інститутів громадянського суспільства та конструктивних виявів громадянської ініціативи як суттєвого стабілізаційного чинника та дієвого інструмента для збалансування інтересів і консолідації суспільства [2, с. 97].

Публічна влада створює умови для реалізації людиною власного творчого потенціалу. Таким чином людина стає організатором і конструктором своїх позитивних починань. Публічна влада має усі ресурси для реалізації діяльності, спрямованої на захист інтересів окремої особистості. При цьому увага концентрується на виконанні державою обов'язків перед приватними особами, зміні ідеології «панування держави» на сучасну ідеологію «служіння держави» кожній людині з метою забезпечення її прав та інтересів [3].

Виконавча влада є найбільш багаточисельною гілкою публічної влади, наділеною достатніми повноваженнями в частині гарантування реалізації прав, свобод і законних інтересів громадян. Водночас саме вона найменш підконтрольна народу, який відповідно до Конституції є єдиним джерелом влади. Громадянське суспільство здійснює вплив на публічну владу на всіх етапах прийняття та реалізації публічної політики. На нашу думку, необхідно глибше проаналізувати вплив громадськості на кожен з гілок влади, серед яких виконавча влада потребує особливої уваги, оскільки її функціонування зачіпає усі сфери життєдіяльності особи [4].

Сприймаючи публічну владу як своєрідний каталізатор розбудови сучасної держави якісно нового гуманістичного типу, науковці зосереджують увагу на розв'язанні актуальних проблем публічно-владних явищ. При цьому вони значно збагачують теоретичний понятійний і методологічний апарати державотворчих процесів. Натомість сучасна правова та політична реальності вимагають ширшого дослідження функціонування окремих гілок влади у сучасному суспільстві.

Національні особливості суспільства суттєво впливають на всю публічно-владну сферу. Ще у XIX ст. А. де Токвіль розглядав звичаї народу як один зі складників умов існування демократичних інститутів. На його думку, саме факт наявності чи відсутності змін у суспільній свідомості накладає відбиток на встановлення тієї чи іншої моделі публічної влади та виконавчої гілки як її обов'язкового складника. У тому випадку, якщо колективна свідомість сприймає основні демократичні норми, встановлення демократичної моделі влади в рамках такого суспільства стає більш імовірним. Якщо ж колективна свідомість ще не змогла позбутися політичних настанов попереднього режиму, а основні демократичні норми ще не встигли закріпитися у цьому суспільстві, то його подальший розвиток неминуче призведе до затвердження в ньому недемократичної моделі влади.

Ступінь участі населення в управлінні публічними справами, в публічно-управлінській діяльності сприймається як важливий показник ефективності діяльності органів публічної влади під час її оцінки. Побудова влади за сучасними європейськими стандартами вимагає налагодження тісної взаємодії між владою і громадськістю в усіх сферах суспільного життя, усунення адміністративних перешкод і створення максимально сприятливих умов для самореалізації народу в сфері праці, забезпечення вільної реалізації прав власності, а також надійний правовий захист життєдіяльності соціуму.

Завдання забезпечення взаємодії центральних органів виконавчої влади і суспільства вимагає наявності відповідної нормативно-правової бази. В Україні її становлять такі нормативно-правові акти: Конституція України [5], Закони України «Про центральні органи виконавчої влади» [6], «Про доступ до публічної інформації» [7]; Постанови Кабінету Міністрів України «Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» [8], «Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади» [9], «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» [10], «Про забезпечення участі громадянської у формуванні та реалізації державної політики» [11].

Інституційні заходи щодо утворення структурних підрозділів з питань взаємодії із засобами масової інформації та зв'язків із громадськістю в апаратах центральних органів виконавчої влади нині визначаються ключовими етапами взаємодії публічної влади з громадськістю в Україні. Тому, на наше переконання, чітко виокремлюються три стадії реалізації впливу інститутів громадянського суспільства на центральні органи виконавчої влади: створення цих органів, реалізація ними владних повноважень, контроль за діяльністю центральних органів виконавчої влади. Це означає, що взаємодія центральних органів виконавчої влади з громадськістю повинна мати постійний і безперервний характер, а не активізуватися лише під час виборчої кампанії. Суспільство має бути поінформованим про діяльність центральних органів виконавчої влади і мати можливість впливати на прийняття управлінських рішень ще на початковій стадії їх прийняття. Але в дійсно демократичному суспільстві доведення управлінських рішень центральних органів виконавчої влади до гро-

мадськості не є єдиним критерієм інформаційної відкритості публічної влади. Населення та окрема людина повинні знати і про ті управлінські рішення, які лише планують прийняти та мають право висловити заперечення або схвалення планованого управлінського рішення.

Зупинимося на аналізі участі окремих інститутів громадянського суспільства у впливі на діяльність центральних органів виконавчої влади. Традиційно розповсюдженою організаційно-правовою формою громадських об'єднань є політичні партії, що створюються з метою участі громадян у публічному житті та реалізації їхніх політичних прав і свобод, а також для урахування їхніх інтересів під час формування органів влади загальнодержавного, регіонального і місцевого рівнів.

Частина 2 ст. 12 Закону України «Про політичні партії в Україні» наголошує, що політичні партії «мають право брати участь у виборах Президента України, виборах до Верховної Ради України, до інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб у порядку, встановленому відповідними законами України» [12]. Безпосередньо громадськість в Україні не бере участі в обранні Прем'єр-Міністра як головної публічної особи виконавчої гілки влади. Проте роль політичних партій у цьому процесі є досить суттєвою. Вказані інститути громадянського суспільства хоча і не прямо, але впливають на формування уряду.

Стаття 114 Конституції, зокрема, акцентує увагу на формуванні Кабінету Міністрів України, в тому числі Верховною Радою, яка формується й політичними партіями, що отримали підтримку громадян під час виборів парламенту. Члени політичної партії є громадянами, які мають активну суспільно-політичну позицію, тому саме вони можуть забезпечити потребу у поповненні кадрового потенціалу органів виконавчої влади, у тому числі й центральних. Політичні партії, виконуючи свою конституційну функцію «сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян», здійснюють виховну діяльність, спрямовану на формування політичної, правової культури суспільства і особистості та політичної свідомості. Ідеологічна діяльність політичних партій має важливе значення у процесі формування суспільно-політичних поглядів громадян, реалізації партійних програм. Тому стає важливим формування політичної свідомості, розуміння політичної цінності, здатності через свої інституціональні формування (через політичні партії) виконувати певні політико-соціальні функції. Важливого значення набуває і формування політичної свідомості та політичної культури не тільки суспільства, а й кожної людини [13, с. 144–145].

Вплив політичних партій на діяльність центральних органів виконавчої влади зумовлюється і тим, що на законодавчому рівні в Україні визначені організаційні гарантії функціонування опозиції як ще одного важливого інституту, який репрезентує погляди досить великої кількості населення. Її роль може бути дуже важлива. Опозиція має досить каналів доведення аргументів своєї позиції до влади щодо напрямів розвитку держави або окремої галузі життєдіяльності суспільства. Вона може делегувати своїх представників до органів публічної влади та аналізувати, критикувати або здійснювати моніторинг діяльності публічної влади. Опозиції необхідно активніше доносити свою позицію через власні або державні канали, зокрема засоби масової інформації, до публічної влади. Крім того, вона повинна стати суб'єктом нормотворчого процесу шляхом внесення законопроектів або проектів інших нормативно-правових актів, а також різних ініціатив до будь-яких органів публічної влади та органів місцевого самоврядування. Важливим при цьому є те, що її пропозиції обов'язкові для розгляду з боку останніх.

Тому можна стверджувати, що роль політичних партій виявляється в опосередкованому формуванні центральних органів виконавчої влади, моніторингу їхньої діяльності, забезпеченні транспарентності центральних органів виконавчої влади, можливості впливу на процес реалізації публічної політики в певній галузі, а також у контролі з боку політичних партій і критичній оцінці діяльності органів публічної адміністрації.

Помітне місце у впливі на процес формування та функціонування центральних органів виконавчої влади займають громадські об'єднання, які відповідно до законодавства є добровільними об'єднаннями «фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для

здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів» [14, с. 63]. Але нині громадські об'єднання позбавлені права брати участь у виборах посадових осіб центральних органів виконавчої влади, висувати від свого імені кандидатів до центральних органів виконавчої влади. Хоча керівники та найбільш активні члени громадських об'єднань беруть участь у роботі численних дорадчих органів при різних міністерствах та інших центральних органах виконавчої влади.

Піднесення ролі громадських об'єднань у суспільно-політичному житті пов'язано із неспроможністю традиційних публічних інститутів своєчасно помітити, оцінити і відреагувати на нові реалії буття. Можна стверджувати, що нині вітчизняний законодавець робить перші кроки до формування комфортного правового поля для створення, функціонування і розвитку громадських об'єднань. Тому оновлення законодавства щодо громадських об'єднань є суспільною необхідністю.

Значний потенціал впливу на процеси функціонування центральних органів виконавчої влади мають органи громадської самодіяльності – об'єднання громадськості, які утворюються безпосередньо громадянами на зборах, сходах чи конференціях для здійснення певних завдань, що мають постійний характер (селищні, сільські, вуличні, квартальні, дільничні, домові, батьківські комітети, добровільні народні дружини по охороні громадського порядку, товариські суди, жіночі ради, ради пенсіонерів). Вони діють за принципом представництва, а не членства, яке характерне для громадських організацій, і мають цілком конкретну мету діяльності, завжди пов'язані з організацією спільного рішення соціальних питань на побутовому рівні, тобто має місце відстоювання інтересів та допомога публічним органам з боку громади, трудового або навчального колективу. Їхня діяльність спрямована на задоволення потреб невизначеної кількості осіб.

Важливим різновидом органів громадської самодіяльності виступають органи територіального громадського самоуправління, які створюються громадянами за місцем їхнього проживання з метою вирішення питань місцевого значення. Йдеться про представництво інтересів населення, яке мешкає на відповідній території, в органах публічної влади, підготовку проектів публічних нормативно-правових актів та їхнє подання до відповідних органів влади, а також громадське схвалення окремих актів органів виконавчої влади.

Відповідно до Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» професійна спілка – це добровільна неприбуткова громадська організація, яка об'єднує громадян, пов'язаних спільними інтересами за родом їх професійної (трудової) діяльності (навчання) [15]. За радянської політичної системи саме ця організація відіграла найпомітнішу роль серед інших суспільних інститутів. Здається, що нині значення трудових колективів та їх офіційних представників у справі формування та функціонування публічної влади є мінімальним. Проте висновки багатьох науковців дають підстави не погодитися з таким твердженням. Профспілки як елементи громадянського суспільства мають перспективи у зв'язку з їх важливою роллю у відносинах соціального партнерства, що складають основу сучасного суспільно-політичного ладу України, оскільки за умови набуття вітчизняною економікою статусу ринкової суттєвого значення набуватимуть механізми представництва масових соціальних інтересів на політичній арені.

Подібна система залишається далекою від збалансованості, оскільки пріоритет у відстоюванні політичних інтересів мають елітарні угруповання. Зростання ж ролі професійних спілок, з урахуванням їхньої чисельності, має стати істотним чинником для покращення функціонування зворотного зв'язку між публічною адміністрацією та суспільством. Загалом же ці інститути громадянського суспільства здатні здійснювати вплив на публічну владу різними шляхами – з від колективних та індивідуальних звернень до електронних петицій, мітингів і протестів.

Окремою постановою Кабінету Міністрів України було затверджено «Типове положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській місь-

кій, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації». Відповідно до нього інститутами громадянського суспільства, які можуть представляти інтереси громадськості, є громадські об'єднання, релігійні, благодійні організації, творчі спілки, професійні спілки та їх об'єднання, асоціації, організації роботодавців та їх об'єднання, недержавні засоби масової інформації.

Законодавчо закріплені досить широкі повноваження громадської ради, серед основних із яких варто згадати такі: громадська рада готує та подає пропозиції щодо організації консультацій із громадськістю, обов'язкових для розгляду пропозицій із питань, щодо яких орган проводить консультації з громадськістю, а також щодо підготовки проектів нормативно-правових актів з питань формування та реалізації державної політики у відповідній сфері, удосконалення роботи органу; проводить відповідно до законодавства громадську експертизу діяльності органу та громадську антикорупційну експертизу нормативно-правових актів та проектів нормативно-правових актів, які розробляє орган; здійснює громадський контроль за урахуванням органом пропозицій і зауважень громадськості, забезпечення ним прозорості та відкритості своєї діяльності, доступу до публічної інформації, яка знаходиться у його володінні, а також дотримання ним нормативно-правових актів, спрямованих на запобігання та протидію корупції; збирає, узагальнює та подає органу інформацію про пропозиції інститутів громадянського суспільства щодо вирішення питань, які мають важливе суспільне значення; організовує публічні заходи для обговорення актуальних питань розвитку галузі чи адміністративно-територіальної одиниці [16].

Висновки. Таким чином, адміністративно-правовий механізм взаємодії центральних органів виконавчої влади і громадянського суспільства є важливим чинником демократизації держави, забезпечує ефективність прийнятого публічно-управлінського рішення, сприяє його з боку громадян і формування правової системи на основі ціннісного визначення прав і свобод людини та громадянина, захисту їхніх законних інтересів.

На сучасному етапі розвитку правової системи нашої держави потребують активізації такі адміністративно-правові аспекти діалогу громадськості та центральних органів державної виконавчої влади: налагодження взаємодії шляхом удосконалення функціонування центральних органів виконавчої влади; активізація соціального діалогу шляхом створення належних умов для участі громадян в управлінні публічними справами; використання новітніх інформаційних технологій для вдосконалення урядування; посилення комунікативного складника у діяльності центральних органів державної виконавчої влади; подолання корупційних складників у діяльності центральних органів державної виконавчої влади.

Список використаних джерел:

1. Гостева О.М. Роль громадських організацій у процесі розбудови громадянського суспільства в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2017. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2017_10_9.
2. Щур Н.О. Становлення громадянського суспільства в контексті сучасних викликів суспільного розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 17-18. С. 96–104.
3. Філіпова Н.В., Войченко Д.О. Формування громадянського суспільства в Україні. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2018. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2018_1_12.
4. Мельник Л.А. Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства: основні поняття, проблеми та стратегічні напрями. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2019_2_18.
5. Конституція України : Основний Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-vr>.
6. Про центральні органи виконавчої влади : Закон України від 17 березня 2011 року № 3166-VI. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/3166-17>.
7. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2939-17>.

8. Про Порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 року № 3. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

9. Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2002 року № 3. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

10. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 листопада 2008 року № 976. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

11. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

12. Про політичні партії в Україні : Закон України від 5 квітня 2001 року № 2365-III. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

13. Рубан А.О. Сучасні інформаційні комунікації та їх вплив на масову політичну свідомість і здоров'я людини. *Молодий вчений*. 2017. № 9.1. С. 143–147.

14. Гаєва Н.П. Громадські організації в Україні: критерії класифікації. *Часопис Київського університету права*. 2017. № 4. С. 61–65.

15. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15 вересня 1999 року № 1045-IV. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

16. Типове положення про громадську раду при міністерстві, іншому центральному органі виконавчої влади, Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласній, Київській та Севастопольській міській, районній, районній у м. Києві та Севастополі державній адміністрації : Постанова Кабінету Міністрів України від 3 листопада 2010 року № 996. URL: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

